

Research Paper / Araştırma Makalesi

Göç ve Yoksulluk Sorunu Karşısında İslam Hukukunun Çözüm Odaklı Yaklaşımları

Ali YÜKSEK¹

Öz

İslam dini, inanç, ibadet ve sosyal yaşama dair ilkeleriyle bir bütündür. İnsanın sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına yönelik temel ilkeler Kur'an ve sünnet metinlerinde yer bulmuştur. Dinin kutsal metinlerinde inanç ve ibadetler ile ilgili ayetlerin yanı sıra yardımlaşma ve dayanışmaya dair birçok emir ve tavsiyeler içeren ayetler de yer almıştır. Bu emir ve tavsiye fıkıh kitaplarında hukuki ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya tarihinde savaş, kıtlık, doğal afetler ve inançlar gibi bir çok sebeple büyük göçler, kaçışlar ve mağduriyetler yaşanmıştır. İslam tarihinde de bunlara dair örnekler vardır. Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicreti, Orta Asya Türklerinin İslam'ı kabul ettiklerinden sonra Anadolu topraklarına doğru akınları, Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra Balkan Müslümanlarının bir çoğunun Anadolu'ya göçü, yakın tarihimizde Orta doğu ülkelerinde yaşanan siyasi ve ekonomik kaoslar dolayısıyla yaşanan göçler örnek verilebilir. Bütün bu göçlerin akabinde açlık, sefalet, göz yaşı, can kayıpları acılarına şahit olmaktayız. Bu olumsuz durumlar karşısında Müslüman topluluklar İslam'ın ana gayeleri, felsefesi, Müslümanların ortak kültürü, dini metinlerindeki yardımlaşma ve dayanışmaya dair ilkeleri sayesinde acılar hafif atlatılmıştır. Bu çalışmamızda özellikle göç ve ona bağlı olarak gelişen ekonomik sıkıntılar, açlık, yoksulluk problemlerini, göçmen ve mültecilerin karşılaştıkları sıkıntıları ve bu sorunlar karşısında İslam dininin tavrını, ne tür çözümler sunduğunu, bu problemler karşısında geliştirdiği sosyal-ekonomik politikaları, tesis ettiği kurumları ele aldık.

Anahtar Sözcükler: Fıkıh, İslam hukuku, Göç, Hicret, Yoksulluk, Yardımlaşma

Solution-Oriented Approaches of Islamic Law to the Problem of Immigration and Poverty

Abstract

The religion of Islam is a whole with its principles of belief, worship and social life. The basic principles for human social, cultural and economic life are included in the texts of the Quran and Sunnah. In addition to the verses about faith and worship, there are also verses containing many commands and recommendations regarding cooperation and solidarity in the sacred texts of the religion. These orders and recommendations appear as legal principles in fiqh books. In world history, there have been great migrations, escapes and victimizations for many reasons such as war, famine, natural disasters and beliefs. There are examples of these in Islamic history. The migration of the Prophet from Mecca to Medina, the incursions of the Central Asian Turks into Anatolian lands after they accepted Islam, the migration of many Balkan Muslims to Anatolia after the collapse of the Ottoman Empire, and the migrations due to the political and economic chaos in the Middle Eastern countries in our recent history are examples can be given. In the wake of all these migrations, we witness hunger, misery, tears and loss of life. In the face of these negative situations, Muslim communities have overcome their sufferings lightly, thanks to the main goals and philosophy of Islam, the common culture of Muslims, and the principles of cooperation and solidarity in their religious texts. In this study, we especially discussed migration and the economic problems, hunger and poverty that arise due to it, the problems faced by immigrants and refugees, the attitude of the religion of Islam in the face of these problems, what kind of solutions it offers, the social-economic policies it has developed in the face of these problems and the institutions it has established.

Key words: Fiqh, Islamic law, Immigration, Migration, Poverty, Solidarity

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Blm. İslam Hukuku ABD., Samsun / TÜRKİYE, ali.yuksekk@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4817-2576.

Giriş

Göç: dini, iktisadi, siyasi, sosyal ve daha bir çok sebeple insan topluluklarının bir coğrafyadan başka bir coğrafyaya taşınmasıdır. Göçlerin sebeplerine göre şekil ve sonuçları vardır. Göçler ve yoksulluk arasında çok yönlü bir ilişki yumağı vardır. Göçün, insanlar üzerinde sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal alanlarda bir çok olumlu veya olumsuz etkileri vardır. Bazen yoksulluk, göçü tetiklerken bazen de göç, yoksulluk ve mağduriyetlere sebep olur. O, insanın inanç, düşünce, kültür ve hayata bakışı konusunda değişim ve dönüşüm yaşamasına zemin hazırlar. Yoksullukla mücadelede yaparken, ekonomik kalkınma, eğitim, kültür ve sosyal destek gibi faktörler göç ve yoksulluk arasındaki ilişkileri derinden etkiler.

Kaleme aldığımız bu makale çalışması, 2018 yılında Bişkek'te Uluslararası Orta Asya Sempozyumunda sunulan "İslam Hukukunun Göç ve Fakirlik Sorununa Bakışı ve Çözüm Önerileri" başlıklı bildirimizden esinlenerek ve genişletilerek hazırlanmıştır.

İslami literatürde göç, genelde hicret kelimesi ile ifade edilmektedir. Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicret etmesi ve yerleşmesi aslında bir göç olgusudur. Yine Müslümanlar arasında bir kimsenin dini sebeplerle bir yerden bir başka yere gitmesi, gittiği yere yerleşmesi, yeni fethedilen topraklarda iskan etmesi veya kaybedilen topraklardan ayrılıp Müslümanların yaşadığı topraklara taşınması, farklı bölgelerdeki insanları İslam'a davet için yapılan yolculuklar ve göçler hep hicret olarak nitelendirilmiştir.²

Başta insanlar olmak üzere yeryüzündeki tüm canlılar, doğumlarından ölümlerine kadar bir başka canlıya ihtiyaç duyarlar. İnsanların sosyal bir varlık olması, aralarında yardımlaşma ve dayanışmayı zorunlu hale getirir. İnsanlar, tarih boyunca topluluklar, milletler, ülkeler halinde yaşamışlardır. Aralarındaki birlik, beraberlik, yardımlaşma onların uzun ömürlü, huzurlu olmalarına, nimetlerin keyfini eşit paylaşmalarına neden olmuştur. Bunu başaramamış milletler ise ipi kopan tespah gibi dağılıp tarihin derinliklerine gömülmüşlerdir. Mesela tarih, önemli sonuçları doğurması açısından Mekke'deki müşriklerin Müslümanlara uyguladığı zulüm ve baskılar sebebiyle Hz. Muhammed'in kendisine tabi Müslümanlarla birlikte VI. asırda Mekke'den Medine'ye hicretini,³ IV. ve XIV. asırlar arasında Hunlar, Göktürkler ve Moğollar, Orta Asya (Türkistan)'dan Orta Doğu ve Avrupa'ya ve gerçekleşen "Kavimler Göçü" olarak da bilinen büyük göçleri,⁴ IV. ve V. yüzyıllarda Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne yol açan Germen kabilelerinin Roma İmparatorluğu'na yaptıkları göçleri,⁵ XIX. yüzyılda Hindistan'dan Britanya İmparatorluğu'na doğru gerçekleşen Hint Altınpazarı göçlerini,⁶ XVI. XIX. Yüz yıllar arasında Afrika'dan Amerika'ya doğru yapılan zorlu Afrika'daki köle ticareti göçlerini,⁷ Irak

² Fatih Açıık, İslâm medeniyetinin oluşum sürecinin göç ve toplumsal değişme ilişkisi bağlamında incelenmesi (Hicret ve Endülüs medeniyeti tecrübesi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış doktora tezi), Samsun, 2015, s. 3.

³ Tahsin Koçyiğit "Asabiyyetten Uhuuvete -Medine'de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İslam Kardeşliğine Dayalı Bir Toplum Oluşturma Stratejisi Üzerine" İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015/1, Say:41, ss. 9-42, s.21.

⁴ İbrahim İrdem, "Göç - Güvenlik İlişkisi Bağlamında "Tarihte Güvenliği Etkileyen Büyük Göç Dalgaları" ve Suriyeli Mülteciler," Geçmişten Günümüze Göç , (Edt. Osman Köse, Canik belediyesi kültür yy., no: 55-17-01, Samsun, 2017, s.523.

⁵ İrdem, "Göç - Güvenlik İlişkisi," s.57.

⁶ İrdem, "Göç - Güvenlik İlişkisi," s.63.

⁷ Abdulkadir İnalteki, "Afrika'da batı sömürgeciliği, köle ticareti ve soykırım," SDE Akademi dergisi, 2023, c. 3 Sy.3, s.460.

ve Suriye'deki iç kargaşa ve savaş sebebiyle 2011'den bu günümüze kadar devam eden, bu ülkelerden Orta Doğu ülkelerine doğru gerçekleşen göçleri, en büyük göçler arasında sayar.⁸

Göçlerin Sebep ve sonuçları

Bir milleti ayakta tutan, birleştiren, bir araya getiren, devletleştiren dinamiklerin en başında din, dil, kültür ve toprak gelir. Devletlerin ve medeniyetlerin yok olmasında bir çok faktör vardır. Bunların başında siyasal başarısızlık ve istikrarsızlık, rehavet, israf, adaletsizlik, iç ve dış savaşlar, kıtlık, kuraklık önde gelir. Toplumlardaki insanlarda bir nevi devletler gibidir.⁹ Her insan hayat kulvarlarında yürürken çok sevdiği evini, barkını can dostlarını, vatanını, yurdunu, en sevdiklerini, canından aziz gördüklerini kaybedebilir. Bütün bunların sebebi belki de bir savaş, bir doğal afet, bir yanlış karar, bir gereksiz riske bulaşma, veya sebebinin bilemediği bir hastalık, bir inanç, bir umut veya buhran yüzünden olabilir. Bazen zeki, akıllı, bilgili olmak ve sıkı tedbirler olmak hiç bir işe yaramayabilir. Böylece zengin bir kişi bir anda yoksul bir insana dönüşebilir. Azizken zelile, zenginken fakirliğe, sağlıklı iken hastalığa, güçlü iken zayıflığa düşebilir. Hayat bunun örnekleri ile doludur. Tarih boyunca bu tür problemlere karşı kişiler bireysel olarak veya devletler olarak veya kurumsal olarak bir takım çözüm arayışları içerisine girmişler bir takım önlemler almışlardır. Nitekim yoksulluk her zaman ve zeminde beşeri bir sorun olarak insanların karşısına çıkmış ve insanları son derece vahim durumlara düşürmüştür. Akil insanlar bu vahim durumlar karşısında ne yapmalarını, nasıl tedbirler almalarını önceden düşünerek ve tedbir odaklı faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. Bu mücadeleler kapsamında aile içi dayanışma, dini dayanışma, sivil dayanışma ve devlet otoriteli dayanışma rolleri ortaya çıkmıştır. Günümüzde bu dayanışma rollerinden kabile ve aile dayanışmasının oldukça zayıfladığını görürken, dini ve kurumsal dayanışmalarının arttığı söyleyebiliriz.¹⁰

Göç ve Fakirliğin Olumsuz Sonuçları

Tarih boyunca mağduriyetlerin, yoksullukların ve çaresizliklerin birçok sebebinin olduğunu ifade etmiştik. Bu olumsuz kelimeler çoğunlukla göç kelimesi ile birlikte anılır olmuştur.¹¹ İslam dini, savaş, zulüm, siyasal baskı, doğal felaketler, dini ve insani gerekçelerle başına sıkıntılar gelmiş, bu yüzden evlerini yurtlarını terk etmiş, zor durumlarda kalmış insanlar için bir sığınaktır. Bu üzüntüleri yaşamış insanlara yardım etmek, sıkıntılarını çözüm üretmek Müslümanların dini bir görevlerindedir.

Savaşın, göçün ve fakirliğin gerçek mağdurları en çokta çocuklar ve kadınlardır. Çocukların sevgisiz, sahipsiz, yetim ve eğitimsiz büyümelerine, her türlü istismara açık olmalarına sebeptir. Kadın ve çocuklar, savaşın en kötü sonuçlarını ve en çirkin yönünü görürler. En büyük ıstıraplara, insan onurunun kabul etmeyeceği durumlara onlar maruz

⁸ AFAD, T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı raporu 2020, s.13, 41 https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Kitaplar/Insani-Yardim-2019-V5.pdf;2 <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>.

⁹ Süleyman Ekici ve Gökhan Tuncel, "Göç ve İnsan," Birey ve Toplum Dergisi, 2015, C. 5 . Sy. 9, s.13.

¹⁰ Osman Eyüboğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat*, Samsun üniversite yayınları 2022, s. 45.

¹¹ Ahmet Coşkun, "Ayetler Işığında Fakirlik Problemi," Kayseri: *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1990, sayı: 7, ss.46-48; Ekici ve Gökhan "Göç ve İnsan," s. 19.

kalırlar. Yüreklerinden taşan gözyaşları sanki cehennemleri söndürecek gibi yoğun akar. Güçsüz, yoksul, yaşlı, hasta ve sakatlar kaderlerini en acı şekilde yaşarlar.¹²

İnanç, ibadet ve oluşturduğu kültürel dokuyla tam teşekküllü sosyal bir din olan İslam'ın göç ve yoksulluk problemi karşısında devletleri ve milletleri ayakta tutan yardımlaşma ve paylaşma konularında öncü olmuş, bu alanda büyük medeniyetler kurmuştur. Müslümanlar, Kur'an ve sünnet metinlerinden aldıkları işaretlerle İslam tarihinde yardımlaşma ve dayanışmaya dair pek çok güzel örnek sergilemişlerdir. Bunlara dair örnekleri ilerleyen bölümlerde sunmaya çalışacağız.

İslam'ın Konuya Bakışı

İnsana ve topluma yön veren, kimlik ve kişilik kazandıran, şekil ve ruh edindiren en önemli unsurlardan biri dindir.¹³ Din, sosyal hayatla alakalı temel sorunlara çözümlerin arandığı bir inanç ve muameleler sistemidir.¹⁴ Çünkü dinin mesajları sadece inanç ve ahiret yaşamıyla alakalı olmayıp, aynı zamanda dünyevi bir yön taşımaktadır. Bu açıdan İslam dini, fertler ile Allah arası ilişkileri düzenlediği gibi, fertler arası ilişkileri de düzenleyen bir dindir. Ahiret ve dünya birlikteliğini gözetken, hayatın her alanıyla alakalı emir, yasak ve tavsiyeleri olan bir dindir. Hedefi, insanların iki cihanda huzur, barış, güven ve mutluluk içerisinde yaşamasını sağlamaktır.¹⁵ O, bireysellikten ziyade sosyal bir dindir, toplumsal olaylar karşısında aktif roller içerisindedir. İbadetler ve salih amellerin topluma doğru açıldıkça sevaplarının ve faziletlerinin artması; suç ve kötülüklerin topluma doğru açıldıkça günahlarının ve cezalarının artması onun bu yönünü yansıtır. Bu yüzden Müslüman, komşusu açken tok yatamaz, Müslüman, komşusunu kendi mirasçılarında biri gibi görür,¹⁶ dul ve yetimlere yardım yapmayı, Allah yolunda cihat yapmayı, gündüzleri oruçlu, geceleri ibadetle geçirmeye eş değer görür,¹⁷ namazla zekatı birbirinden ayırmaz.¹⁸ Zengin bir Müslüman, kendi malında yoksulların hakkı olduğuna inanır.¹⁹ Bir çok Kur'an ve sünnet metninde başka insanlara yardım etmek, onların sıkıntı, hastalık ve savaş gibi zamanlarında onlarla ilgilenmek, toplum refahını sağlamak, sosyal ve ekonomik dengelere katkıda bulunmak İslam'da teşvik edilmiştir.²⁰ Bir Müslüman, diğer Müslümanların sevindiği, neşelendiği şeylerle sevinmezse, Müslümanların üzüldüğü şeylere üzülmezse veya başlarına gelen sıkıntılarla ilgilenmezse o zaman o kişi Allah'ın katında iyi bir Müslüman olamayacağına inanır. Bu bağlamda savaş, çatışma, adaletsizlik, siyasi istikrarsızlık, siyasi zulüm, doğal afetler, kıtlık, kuraklık, aile birleşimi ve eğitim fırsatlarını arama gibi daha bir çok sebeple vatanından başka topraklara göç etmiş, sefalet ve yoksulluklara düşmüş, çeşitli

¹² Ekici ve Gökhan, " Göç ve İnsan," s.19.

¹³ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Trc: Zeynep Auroba, İstanbul 1985, s.83-136. 92.

¹⁴ J. M. Yinger, *The Scientific Study of Religion*, Macmillan, Toronto, London, 1970, s. 5.

¹⁵ Zekiyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2011, s. 413.

¹⁶ Buhari, Edeb, 28; Müslim, Birr, 141, 142; Ebü'l-Hasen Nürüddin Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî,, (ty). *Mecma' u'z-zevâ'id*, Beyrut, VIII,167; Hâkim, *Müstedrek*, II, 15.

¹⁷ Buhari, Nafakat, 1; Müslim, Zühd, 41; Tirmizi, Birr, 44; Nesâî, Zekat, 78.

¹⁸ Bakara 2/43.

¹⁹ Zariyât, 51/19.

²⁰ Bakara 2/177, "Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takvâ sahipleri bunlardır."

felaketlere uğramış insanlara yardım etmek İslam'ın Müslümanları teşvik ettiği, hatta emrettiği hususlardandır. Kur'an ve sünnette buna dair birçok kutsal metin bulunmaktadır.²¹

Mesela İslam, kötülüğü, cimriliği, bencilliği yasaklarken yardımlaşmayı ve paylaşmayı emreder. Allah, sahip olunan nimetleri diğer insanlarla paylaşanlara büyük ecirler verir. Onları korku ve hüznlerden korur.²² Dini metinlerden yola çıkarak Müslümanlar, yardımlaşmayı müşahhas hale getirmiş ve bu uğurda kurumlar vücuda getirmiştir. Bu bağlamda Müslümanların kurdukları sayısız vakıflar, yardımlaşma dernekleri, hanlar hala ortadadır.

Göç ve felaket mağdurlarına desteği teşvik eden, fakirlere el uzatılması gereğine işaret bir çok ayet vardır. Konuya ışık tutması açısından birkaç ayeti daha burada sunmak yerinde olacaktır.

- 1- *“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.”*²³ İhtiyaç sahibi insanlara yardım eli uzatmak Allah'ın yoludur.
- 2- *“Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Siz hayır işlerinde yarışın. Nerede olursanız olun, sonunda Allah sizi bir araya toplar. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”*²⁴
- 3- *“Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez. Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir. Biz de o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.”*²⁵ Bu ayette dayanışma ve yardımlaşmaya kimlerden başlanması konusunda Yüce Allah kişinin en yakınlarından başlamasına işaret etmiştir. Çünkü kendi yakınlarının ve komşusunun halini bilmeyen ve onlarla ilgilenmeyen bir Müslüman'ın, uzaktakilerle ilgilenmesi çoğu kere lafta kalır.
- 4- *“Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir.”*²⁶
- 5- *“Herhangi birinize ölüm gelip de, “Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!” demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın.”*²⁷
- 6- *“Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte*

²¹ Maide 5/2, *“İyilik ve erdemlilikte yardımlaşın. Kötülük ve düşmanlıkta yardımlaşmayın,”*; Nahl 16/90, *Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”*

²² Bakara 2/274.

²³ Âl-i İmran 3/92; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, II, 64-65.

²⁴ Bakara 2/148.

²⁵ Nisa 4/36-37; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, I,629-631.

²⁶ Bakara 2/215.

²⁷ Münafikûn 63/10.

onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."²⁸ Bu ayette, Yüce Allah, Medineli Müslümanları övmektedir. Onların bu övgüye layık olmalarının sebebi soysal yardımlaşma ve dayanışmada en güzel örnekleri sergilemiş olmalarıdır. Çünkü onlar, Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacir Müslümanları kardeş kabul ederek bağışlarına basmış, ellerinde maddi-manevi ne varsa onlarla paylaşmışlardır. Ensar'ın bu tavrı asırlar boyunca Müslümanlara örnek olmuş, her nerede ve ne sebeple bir Müslüman grup zor duruma düşmüşse diğerleri onlara yardım ellerini uzatmış, gereken kardeşlik hukukunu yerine getirmişlerdir.

Yukarıdaki ayetlere bir bütün olarak bakarsak orada yardımlaşma ve dayanışmanın hem artmasını hem de ilgili müesseselerinin kurulmasını teşvik ettiğini görürüz. İslam dinindeki doğrudan veya dolaylı yardımlaşma ve dayanışma müesseselerini şu başlıklarda özetle sıralayabiliriz.

1. **İnfak müessesesi:** Felaket zamanlarında veya göçler gibi zor zamanlarda mağdur insanların sığındıkları en güzel kurumlardan birisi İslam'ın infak kültürüdür. İnfak, sözlüklerde vermek dağıtmak²⁹ gibi anlamlara gelirken İslami literatürde o, bir insanın kendi ailesine, bakmakla mükellef olduğu akraba ve hısımlarına, diğer insanlara, yoksul ve ihtiyaç sahiplerine maddi yardımlar yaparak onların ihtiyaçlarını gidermesi, geçimlerini sağlaması anlamındadır.³⁰ Kur'an-ı Kerim'de infaka bir çok ayette teşvik vardır. "*Mallarını Allah yolunda infak edenlerin örneği yedi başak bitiren, her bir başakta yüz tane bulunan bir tek tanenin örneği gibidir. Allah, dilediğine kat kat arttırır. Allah (ihsanı) bol olandır, bilendir.*"³¹ "*Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin...*"³²; *Onlar ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir; kendilerine isabet eden musibetlere sabredenler, namazı dosdoğru kılanlar ve rızık olarak verdiklerimizden infak edenlerdir.*"³³; *İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir...*³⁴ gibi ayetler bunlardan sadece birkaç tanesidir. Her alanda olduğu gibi paylaşma, dayanışma, yardımlaşma, kanaatkâr olma, cömertlik ve infak etme konusunda en güzel örnekleri sergileyen Hz. Peygamberimiz, erkek-kadın³⁵ tüm ümmetini daima bu güzel hasletlere davet etmiştir. Veren elin alan elden üstün olduğunu³⁶ söyleyerek eller arasında iyilik köprüleri kurmuştur. "*Her kim Müslüman kardeşinin bir ihtiyacını giderirse; Allah da onun bir ihtiyacını giderir. Her kim de bir Müslüman'ın bir sıkıntısını giderirse,*

²⁸ Haşr 59/9.

²⁹ Sarı, *Sözlük*, s.1544.

³⁰ Erdoğan, *Hukuk terimleri*, s.251.

³¹ Bakara 2/261.

³² Nisa 4/36.

³³ Hac 22/35.

³⁴ Bakara 2/177.

³⁵ Ebû Dâvud, Zekât, 44 ve Talâk, 19, "*Ey kadınlar topluluğu ziynetlerinizden de olsa sadaka verin.*"

³⁶ Buhârî, Zekât, 18; Müslim, Zekât, 94.

Allah da onun kıyamet sıkıntılarında bir sıkıntısını giderir. Her kim dünyada bir Müslüman'ın ayıbını örterse Allah da kıyamet günü onun ayıbını örter.”³⁷; "Mü'minler merhamette, birbirlerine karşı sevgi ve yumuşak davranmada bir bedeninin organları gibidirler. Nasıl ki bedeninin bir organı hasta olduğu zaman diğer organlar da bu hastalıktan etkilenip acı ve ıstırap çekerse, bir Mü'minin dert, keder ve musibetle karşılaşması durumunda da diğer Mü'minler; onun acısını paylaşırlar,³⁸ hadisleriyle dinin yardımlaşma ve paylaşmaya bakışını belirtmiştir. Bu kardeşlik ve dayanışma özellikle savaşlar, göçler, kıtlık zamanları, doğal felaketler olduğunda daha da manidardır. Müslümanlar, konuyla ilgili ayet ve hadislerden yola çıkarak tarihte büyük infak hareketleri gerçekleştirmişlerdir.

2. **İsâr:** İslam'daki yardımlaşmaya dayanışma ve kardeşlik görüntülerinden biri ve en üstün olanı isâr olgusudur. İsâr, bir Müslümanın, Müslüman kardeşini kendine tercih etmesidir.³⁹ Kendi ihtiyacı olduğu halde kardeşinin ihtiyacını gidermeyi öncelemesidir. Bu davranış infakın, paylaşmanın, cömertliğin en üstün noktasıdır. Çünkü cömertlik, elde mevcut olan fazlalık malın başkalarıyla paylaşılması iken isâr, kişinin kendi ihtiyacı olduğu halde onu başka bir Müslümana vermesidir. Bu ulvi ahlak ve erdem hareketini Müslümanlar, “...Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir,”⁴⁰ ayetinden beslenerek yapmışlardır. İslam tarihinde buna dair bir çok örnek vardır. Kendileri ekonomik açıdan zor durumda olan Medineli Müslümanların, Mekke'den gelen muhacir kardeşlerine evlerini, basklarını, işlerini ve tüm imkanlarını açmaları bundan bir tanesidir. Özellikle savaş doğal afetler ve göç gibi zamanlarda infak ve isâr hareketi mağdur ve mazlumların sıkıntılarını yok etmekte büyük katkı sağlamıştır.

İslam Dininin Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşmaya Katkı Sağlayan İbadet, İlke ve Müesseseleri:

1-Namaz ve Cami

İslâm dininin ibâdetleri genel olarak bireysel ve toplumsal yaşama canlılık ve hareketlilik getirmektedir. Bunu en güzel örneğini cami ve cemaat faaliyetlerinde görmekteyiz. Camiler, kurulduğu ilk günden itibaren yalnızca ibadetlerin yapıldığı bir mâbed olarak kalmayıp bünyesinde pek çok güzel faaliyeti de barındırmıştır. Bu güzel hizmetler asırlar boyu İslam toplumlarında var olmaya devam etmiştir.

İslam tarihinde mescitler birçok açıdan hizmet noktası kabul edilmiştir. Bunların başında başta Hz. Peygamber olmak üzere, tüm halifeler ve diğer yöneticiler, devlet yönetimine ait meseleleri burada görüşmüş, kararları mescitlerde almış, alınan kararları da mescitlerde ilan etmişlerdir. Yine Medine'ye gelen elçiler ve heyetlerin kabul mekanı mescitler olmuştur. İdari ve siyasi mekan oluşunun yanında mescitler mahkeme ve sağlık ocağı olarak da kullanılmıştır. İnsani yardımların toplandığı ve ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığı mescitler Cuma, bayram

³⁷ Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58 103; Tirmizî, Hudûd, 3.

³⁸ Buhârî, “Edep,” 27; Müslim, Birr, 17.

³⁹ Erdoğan, *Hukuk terimleri*, 258.

⁴⁰ Haşr 59/9.

hutbeleri, sunular vaazlar, icra edilen dersler ile bir eğitim-öğretim merkezi olması açısından da dikkat çekicidir.⁴¹

Yukarıdaki fonksiyonlarına ek olarak cami ve cemaat faaliyetleri Müslümanların kaynaşma, dayanışma ve bütünleşmelerinin müşahhas tablolarıdır.⁴² Günlük vakit namazlarını camide cemaatle kılan Müslümanlar bir taraftan ibadetlerini yaparlarken diğer taraftan birbirleriyle sürekli bir iletişim halinde olurlar. Camide zengin, fakir, işçi, patron, müdür, memur, gibi toplumun farklı kesimleri her türlü sosyo-ekonomik ve kültürel statüyü bir kenara bırakarak, toplumsal kaynaşma ve bütünleşmenin en güzel örneklerini sergilerler.⁴³ Cami buluşmalarında Müminler birbirlerini yakından tanır, yaklaşır ve aralarında şefkat, merhamet ve sevgi duyguları artar oluşur. Alan ile veren, güçlü ile zayıf dost olur. Bu manada cami en iyi köprüdür. Zenginler, yoksul ve zayıfların ihtiyaçlarını görür ve gerekli yardımı tez elden ulaştırır.⁴⁴

Yukarıdaki cami işlev ve cemaat ilişkilerine baktığımız zaman diyebiliriz ki camiler ve cemaat faaliyetleri göç mağdurlarının, yoksulların ilk sığınak noktasıdır. Üzüntülerin bertaraf edilmeye çalışıldığı ve mağdurların ihtiyaçlarının karşılanıp, hayata yeniden başlangıç yaptıkları yerdir. Bugünde ülkemize gelen göçmenlerin en rahat ilk iletişim kurdukları, topluma adapte oldukları, yardım başvurusunda buldukları, sığındıkları, kişiler cami görevlileri ve cemaatidir.

2-Ramazan ve Oruç

Ramazan ayı, hayır ve hasenatın zirveye ulaştığı, zengin ve fakirin kucaklaştığı, aynı duyguları paylaştığı müstesna bir aydır. Ramazan, diğer insanları anlama, empati kurabilme, verebilme, yardımlaşma ve dayanışma ayıdır. Bu ayda ortaya çıkan manevi iklim ve huzur bütün Müslümanları kuşatır. Toplumlardaki suç oranlarını düşürür. Birlik ve beraberlik düşüncelerini kuvvetlendirir. Ekonomik anlamda zengin-fakir arasındaki uçurumların yok olmasına katkı sağlar. Bu ayda rahmet yayılır, bereket, mutluluk ve kardeşlik tecelli eder, yardımlaşma ve dayanışma her zamankinden daha çok gerçekleşir. İftar ikramları, Ramazan kolileri, zekat ve fitır sadakaları sahiplerini bulur. Oruç, insanın şefkat ve merhamet duygularını geliştirir. Hayatında açlık nedir, muhtaç olmak nedir bilmeyen bir insan yoksulların çektiği keder ve sıkıntıyı anlayabilir. Ramazan ve orucun tüm bu manaları savaş, göç ve doğal afet mağdur ve yoksulları için bulunmaz bir fırsattır.⁴⁵

3-Zekat ve Sadakalar (Fitır sadakası, fidye ve kefaretlər vb...)

İbadetlerin toplumda birlik ve beraberliği sağladığı muhakkaktır. Her birinin bireysel ve toplumsal faydaları vardır. İslam'ın temel ibadetlerinden birisi de İslam'ın üzerine bina edildiği beş esastan biri olan zekattır. İslâm ekonomisinin eksenini olan zekât, Allah'ın verdiği mali nimetlere kendi cinsinden şükürdür. O, bir Allah hakkı olmakla beraber kul hakları onda daha

⁴¹ Ahmet Akın, "Cami İçi Din Hizmetleri," Diyanet İşleri Başkanlığı 1. Din Hizmetleri Sempozyumu, Ankara, 2007, s. 246-50.

⁴² Ahmet Önkal, "Tarih Boyunca Camilerin Fonksiyonları," https://isamveri.org/pdfdrq/D03292/2013/2013_20/2013_20_ONKALA.pdf (Erişim: 10.05.2024).

⁴³ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yy., 3. baskı., 2000, s.295-296.

⁴⁴ Saffet Sancaklı, "Cami'de Cemaatle Namaz Kılmanın Dini, Sosyal ve Psikolojik Açıdan Önemi ve Etkisi," *Academic Knowledge Dergisi*, 1 (1), 2018, s.15; Yılmaz, "Sosyal Dayanışma" s.257.

⁴⁵ Nihat Tosun, *İbadet Esasları*, Konya: Tekin kitabevi, 2016, s.239.

ağır basar. Çünkü Allah, zenginlerin malında fakirlerin hakkı olduğunu belirtmektedir.⁴⁶ O, İslâm'ın ekonomik yönünü karakterize eden müesseselerdendir. Sosyal güvenliğin finansmanında, her ne surette olursa olsun bir mağduriyet ve felâkete uğrayan insanlara yardımların ulaşmasında mükemmel bir araçtır. Göç ve felaketler sebebiyle oluşan mağduriyetlerde üzüntü ve sıkıntıların yok edilmesinde en etkin ibadettir. Zekât, belli sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli pay demektir.⁴⁷ Zengin sahip olduğu nimetleri zorunlu olarak yoksullarla bölüşür. Zekat mükellefi olduktan sonra bu görevi yerine getirmeyenler hakkında elem verici bir azap vardır.⁴⁸ Onun bir ibadet olmasının yanında bir de insanî, ahlâkî ve iktisadî gayeleri vardır. O, zenginin ruh ve nefsinin terbiye ederken, mal ve servetini hem maddî hem de mânevî yönden temizleyen bir ibadettir. Kişiyi, her şeyden önce cimrilik ve kötü huy ve alışkanlıklardan arındırır, mal tutkusundan ve paraya kulluk etmesinden kurtarır. Zekat, toplumda sosyal adaleti temin eder. Ekonomik alanda kişiler arasında dengeyi, adil paylaşımı sağlar. Zenginle fakirler arasında sevgi ve muhabbeti artırırken varsa kırgınlıkları yok eder. Göç mağduru, fakir, kimsesiz, muhtaç, yetim, yolda kalmış ve borçlu gibi yardıma muhtaç kişilere en kısa yoldan ve doğrudan yardımların ulaşmasına vesile olur. Böylece toplumsal yardımlaşma, dayanışmaya, bütünleşme ve kaynaşma gerçekleşir. Toplumda bireyler arasında güven, saygı ve sevgi oluşur. Yine dinde zorunlu fitre, fide ve kefaretle ilgili zorunlu olmayan, gönüllülük esasına dayanan sadakalarda toplumdaki mağduriyetlerin giderilmesinde, ihtiyaçların karşılanmasında zekat gibi işlevi görür. Tarihimizdeki bir çok vakıf, sığınak, daru'l-aceze ve eytam, aşevleri ve hanlar hayır sever Müslümanların sadakalarıyla kurulmuştur.⁴⁹

4- Hac ve Umre

Ömürde bir defa farz olan hac, Kabe'yi ve etrafındaki kutsal yerleri, özel vakit içinde usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve buralarda yapılması gereken diğer görevleri yerine getirmektir.⁵⁰ Hac, hem beden hem de mal ile yapılan teşekküllü bir ibâdetdir. Bu ibâdet, Allah'a karşı kulluk şuurunu artırır. İhrama giren Müslümanlar arasında makam, mevki, rütbe, zenginlik ve fakirlik gibi farklılıkları bir kenara atarak dünyanın farklı coğrafyalarından gelen ve birbirini daha önce tanımayan Müslümanlarla hem hal olarak aralarında birlik, beraberlik ve kardeşlik duygularını geliştirirler. Hac yapmış olan insanların çevrelerine daha faydalı oldukları, hayri hizmetler peşinde her zamankinden daha fazla koştukları görülmektedir. Yanlış işler yapmamaya, kul haklarına girmemeye, diğer insanlara daha fazla yardımlarda bulunmaya özen gösterirler. Adeta hac sonrasında kendilerini dinin gereklerini yapmaya adanmışlar. Toplumdaki yoksul, güçsüz, başkalarına muhtaç insanlara yardım organizasyonlarında genelde hac ve umre yapmış insanlar yer alır.⁵¹

⁴⁶ Zariyat 51/19.

⁴⁷ Ayhan Ak, *Delileriyle İslam İlmihali*, (Edt. Osman Şahin), İstanbul: Ensar neşriyat, 2018, s. 197.

⁴⁸ Tevbe 9/34-35), "*Altını ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar için acıklı bir azabı müjdele. O gün (bu altın ve gümüşler) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, böğürleri, sırtları dağlanacak ve (o esnada) işte nefisleriniz için toplayıp, sakladıklarınız; artık saklayıp istifçilik ettiğiniz bu nesnelere acısını haydi tadın! (denilecek)*".

⁴⁹ Rağıb el-İsfehani, *Müfredâtü'l-Elfâzu'l-Kur'ân*, Beyrut, 1992, s.664.

⁵⁰ Hasan Şahin, *Delileriyle İslam İlmihali*, (Edt. Osman Şahin), İstanbul: Ensar neşriyat, 2018, s.225.

⁵¹ Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, no: 334, s.306.

5- Kurban

İslam'ın sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya yönelik mali ibadetlerinden biri de kurbandır. Bu, Allah'ın ihsan buyurduğu nimete bir şükran borcudur. Fıkıh terimi olarak o, Yüce Allah'ın rahmetine kavuşmak için ibâdet niyeti ile belli zamanda ve belli şekilde zorunlu olarak kesilen belli hayvana verilen addır.⁵² İnsanların gıda ihtiyaçları için dünyada her gün binlerce hayvan kesilir. Bu hayvanların etlerini genelde varlıklı insanlar tüketir. Oysa kurban bayramında kesilen hayvanlar Allah rızasını kazanmak için kesildiğinden dolayı daha ziyade yoksullar, güçsüzler, dul ve yetimler faydalanır. Kurban vesilesiyle ihtiyaç sahibi eş, dost, akrabalar ve toplumdaki yoksul insanlar gözetilmiş olur. Böylece fertlerin birbirine yaklaşır. Dostluk, kardeşlik, sevgi ve muhabbet yayılır. Daha bunlar gibi toplumu ayakta tutan daha pek çok önemli değerler kurban sayesinde gerçekleştirilmiş olur. Kurban organizasyonlarında öncelik, diğer mali ibadetlerde olduğu gibi yine göç mağdurlarına, yoksullarına, doğal afetlere uğramışlara, dul ve yetimlere öncelik verilir.⁵³

6- İslam kardeşliği müessesesi

Müslümanlar arasındaki var olan her türlü yardımlaşma, dayanışma, sevgi, saygı İslam kardeşliğine dayanmaktadır. İslam kardeşlerinin temeli ise tamamıyla akide temeline dayanmaktadır. Bu hususu Allah Teâla "*Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını bulup düzeltin ve Allah'tan korkup sakının; umulur ki merhamet edirsiniz,*"⁵⁴ buyurmaktadır. Ayetten de anlaşılacağı üzere ancak im an bağıyla bir araya gelen insanlar birbirlerinin kardeşidirler. Bu kardeşlerin hangi dili konuştuğu, hangi ırktan olduğu veya hangi renge sahip olduğunun hiçbir önemi yoktur. Bütün müminler birbirleriyle kardeşlerdir. Birbirlerinin velileri, dostları ve yardımcılarıdır. Bu yönleriyle onlar özgün bir topluluk oluştururlar. Birbirlerini son derece sever ve sayarken kendilerine ve inançlarına saldıran hiç kimseyi de sevmezler. Bu inanç ve tutumları yüce Allah'ın "*Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluk bulamazsın ki onlar Allah'a ve Resulü'ne karşı baş kaldıran kimselerle sevgi ve dostluk bağı kurmuş olsunlar; bunlar ister babaları ister çocukları ister kardeşleri isterse kendi aşiretleri olsun. Onlar öyle kimselerdir ki Allah onların kalplerine imanı yazmış ve onların kendinden bir ruh ile desteklemiştir.*"⁵⁵ Müminler arasında bu kardeşlik iman ve takva bağına bağlıdır. Şüphesiz ki bu, Allah'ın onlara bahsettiği en güzel nimetlerindendir. Nitekim bu konuda Allah: "*Allah'ın ipine hepiniz sınıksız yapışın. Dağılıp ayrılmayın ve Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz. O kalplerinizin arasını uzlaştırıp ısındırdı ve siz O'nun nimetiyle kardeşler oldunuz. Yine siz tam bir ateş çukurunun kıyısında iken, oradan sizi kurtardı. Umulur ki hidayete erersiniz diye, Allah, size âyetlerini işte böyle açıklar,*"⁵⁶ buyurmaktadır.

Yüce Allah, müminlerin birbiriyle olan ilişkisini, iletişimini ve birbirlerine olan bakış açısını anlatırken "*Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velileridirler. İyiliği emreder kötülükten sakındırırlar...*"⁵⁷ buyurmaktadır. Hz. Peygamber de bu konuda "*Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim*

⁵² Şentürk ve Yazıcı, *İslam İlmihali*, s.339.

⁵³ Ferhat Koca, *İslam İbadet Esasları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yay., 2013, s.349.

⁵⁴ Hucurat 49/10.

⁵⁵ Mücadele 58/22.

⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/103.

⁵⁷ Tevbe 9/71.

etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir Müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah Teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Kim bir Müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter,⁵⁸; “Müminler birbirini sevmede, birbirine merhamette, birbirine şefkatte müminlerin misali bir beden misali gibidir. Bedenden bir organ rahatsız olsa diğer organlar da uykusuzluk ve harekete ona iştirak ederler”⁵⁹; “Hiçbiriniz kendi nefsiniz için arzu ettiğinizi kardeşiniz için de arzu etmedikçe iman etmiş olmazsınız”⁶⁰ buyurarak Müslümanların birbirlerine karşı sevgi, sadakat, dostluk, yardımlaşma ve dayanışma içerisinde olmaları gerektiğini ve birbirlerine karşı bir takım görev ve sorumluluk bağlarıyla bağlı olduklarını ifade etmiştir. Yukardaki ayet ve hadislerden anlaşılacağı üzere Müslümanların birbirlerine karşı hak ve ödev ödevleri vardır. Buna din dilinde *kardeşlik hukuku* denir. Bu kardeşlik hukuku sevinçte ve üzüntüde beraber olmayı sevinçleri ve acıları paylaşmayı, gerektiğinde maddi ve manevi nimetleri paylaşmayı, birbirlerini koruyup kollamalarını ve desteklemelerini zorunlu kılar. Bu kardeşliğe zarar verecek kin, haset, gıybet, alay etme, hakaret etme ve cimrilik,⁶¹ gibi her şeyi yasaklar. Yukarıdaki ayet, hadis ve daha başka nice dini metinlerden yola çıkarak Müslümanların tarih boyunca aralarında yardımlaşma ve dayanışmalarını devam ettirmiş olduklarını ve bunlara dair çok güzel örnekler ortaya koymuş olduklarını söyleyebiliriz. Bununla alakalı bazı örnekleri burada sunmak yerinde olacaktır.

- a. İslam tarihinde yaşanan zor dönemlere ait eşine dünya tarihinde pek rastlanmayan büyük kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma örnekleri olmuştur. Mesela bunun en güzel örneğini Hz. Peygamberimizin pratik hayatında da görmekteyiz. Zira O, Mekkeli müşriklerin ağır baskı ve zulümleri neticesinde Mekke'den Medine'ye tüm varlıklarını geride bırakarak hicret eden fakir ve mağdur Müslümanlarla Medineli Müslümanları, tarihte eşi görülmemiş bir şekilde birbirleriyle kardeş yapmış, onların ellerindeki mallarını ve tüm nimetlerini paylaşmalarını istemişti. Medineli sahabiler, Hz. Peygamberin bu isteğini seve seve yerine getirmişlerdi. Allah'ın ve Peygamberin rızasını kazanmak için her şeyini geride bırakıp Medine'ye göç/hicret etmiş olan Müminlere (muhacir), Medineli Müminler (ensar) muhabbet ve samimiyetle kucaklarını açmış, imkanları dahilinde olan her türlü yardımı, desteği onlara seferber etmişlerdi.⁶² Hz. Peygamberin önderliğinde ensar müminlerden kırk beş kişi, kırk beş muhacir mümin ile kardeş olmuş, evlerini, arazilerini, hayvanlarını, yiyeceklerini, iş yerlerini onlarla paylaşmışlardır. Hatta birden fazla eşe sahip olan bir Medineli sahabinin, eşlerinden birini boşayarak muhacir kardeşine vermeyi teklif etmesi oldukça manidardır. Ensar Müslümanların kendileri, muhtaç durumda olsalar dahi, Mekke'den gelen din kardeşlerini kendilerine tercih etmeleri Müslümanların yardımlaşma

⁵⁸ Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58; Tirmizî, Hudûd 3, Birr 19; İbni Mâce, Mukaddime, 17.

⁵⁹ Müslim, Birr, 66.

⁶⁰ Buhari, İman, 7.

⁶¹ Hucurât, 49/11, "Ey iman edenler, bir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin, belki alay ettikleri kendilerinden daha hayırlıdırlar. Kadınlar da kadınlarla alay etmesin, belki kendilerinden daha hayırlıdırlar. Kendi nefislerinizi yadugayıp küçük düşürmeyin ve birbirinizi en olmadık kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir isimdir. Kim tövbe etmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."; Hucurât, 49/12, "Ey iman edenler! Zandan çok kaçının, çünkü zannın bir kısmı günahtır. Tecessüs etmeyin. Kiminiz de kiminizin gıybetini yapıp arkasından çekiştirmesin. Sizden biriniz, ölü kardeşinizin etini yemeyi sever mi?"; Buhârî, Edeb, 57; Feraiz 2; Müslim, Birr, 23; Tirmizi, Birr, 24, "Birbirinizle kinleşmeyiniz hasetleşmeyiniz birbirinizden yüz çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz..."; Müslim, Birr, 32, "Bir kişiye, Müslüman kardeşine hakaret etmesi kötülük olarak yeter."

⁶² Koçyiğit, "Asabiyetten Uhuvvete" s.21.

duygusunu göstermesi açısında güzel bir örnektir. Gösterdikleri bu âlicenap davranıştan ötürü Allah'ın sevgi ve övgüsüne mazhar olmuşlardır.⁶³

- b. Yine unutulmayacak kardeşlik ve dayanışma örneklerinden biri de Benî Nadir ganîmetlerinin taksiminde yaşanmıştır. Nitekim Peygamber, Benî Nadir ganîmetlerini Muhâcirler arasında paylaştırırken, Ensardan sâdece üç fakire hisse ayırmış, buna karşılık Ensârın hurmalıklarındaki Muhacir hisselerinin kaldırılması teklifinde bulunmuştu. Onlar kendi mallarındaki Muhacir hisselerinin devâm etmesini, bununla birlikte ganîmetlerin de onlar arasında paylaştırılmasını isteyerek büyük bir asalet ve cömertlik örneği göstermişlerdir.⁶⁴
- c. Bahreyn'in fethinden sonra, o bölgenin arâzisinin taksiminde de çok güzel kardeşlik ve paylaşım örneği yaşanmıştır. Elde edilen ganîmetler taksim edilirken Ensar, kendi hisselerinin Medine'ye hicret eden muhacir Müslüman kardeşlerine verilmesini istemişlerdir. Bu ulvi davranış ve cömertlik üzerine Hz. Peygamber de onları Kevser havuzu ile müjdelemiştir.⁶⁵ Bu güzel davranışlardan sonra toplumun muhtelif kesimleri birbirleriyle kaynaştı, dayanıştı bütün faaliyetlerde elele verdi. Kabilecilik, ırkçılık, gurur ve düşmanlık ortadan tamamen kalktı.⁶⁶ Bu bağlamda, İslam tarihinde altın sayfalara geçen daha nice kardeşlik, yardımlaşma, dayanışma uygulamaları vardır.⁶⁷
- d. Sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya dair güzel örnekler tarihte olduğu gibi çağımızda da görülmektedir. Mesela Türkiye Cumhuriyeti devleti, birçok sivil toplum kuruluşları ve vatandaşları, insani yardımlar hususunda tarihinden ve kültüründen kaynaklanan güçlü bir geleneğe sahiptir. Savaş, açlık, kıtlık, deprem, göç gibi sebeplerle yoksul ve mağdur olan birçok devlet ve topluma hiçbir din, dil, ırk gözetmeden maddi-manevi yardımlarda bulunmuştur. Bunu insan olmanın ve büyük devlet olmanın gereği olarak görmüştür. Buna dair birkaç örnek vermek gerekirse şunları söyleyebiliriz: Örneğin 1991-1995 yılları arasında Sırlara karşı mücadele eden Bosna halkına o zor dönemlerinde her türlü maddi ve manevi yardımlar Türkiye devleti ve halkı tarafından ulaştırılmıştır. Yine Türkiye devleti ve halkı, 2004 yılında güneydoğu Asya'da meydana gelen depremzedelere, 2005'te Pakistan'da yaşanan büyük deprem mağdurlarına, 2006'da Lübnan'da yaşanan insani krizlerde mağdur olan insanlara, 2008'de Gazze'de meydana gelen İsrail saldırılarındaki şehit yakınları ve gazilere, 2010 yılında Haiti ve Şile'deki depremzedelere, 2011'de Japonya'daki deprem mağdurlarına, 2013 yılında Filipinler'de meydana gelen büyük tayfun da mağdur olan ailelere, 2012 ve 2015'te Arakan ve Nepal'de ve Irak'ta çatışmalar sonucunda yaşanan insanlık dramlarında mağdur olanlara, 2015 ve 2016'da Yemen ve Libya'daki göç mağdurlarına büyük çapta gıda ilaç ve nakdi yardımlar da bulunmuştur.⁶⁸ 2020 yılında

⁶³ Haşr 59/9, Bkz: "Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."

⁶⁴ Hüseyin Akgül, "Hz. Peygamber döneminde kardeşlik uygulamaları", *Diyanet Aylık Dergi*, Nisan 2012, Sayı 256, s.15.

⁶⁵ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 7.

⁶⁶ Hüseyin Algül, "Muahat," *TDV İslam Ansiklopesisi*, Ankara, 2020, XXX,306.

⁶⁷ Ebu Zehra, *İslam'da Sosyal Dayanışma*, s.183; M. Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu's-Sîra*, İstanbul: Gonca Yay., 1987, s. 207; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, İstanbul: İrfan Yay., 1993, I, 181.

⁶⁸ https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin_-_insani-yardimlari.tr.mfa (Erişim: 25.05.2024).

meydana gelen Covid 19 pandemisinde⁶⁹ onlarca devlete test kiti ve tıbbi malzeme yardımında bulunan Türkiye, yakın tarihimizde de Afganistan, Irak ve Suriye'deki iç savaşlar, doğal afetler dolayısıyla oluşan göç mağdurlarına Türkiye cumhuriyeti kapılarını açmış, devleti ve milletiyle ülkeye sığınan göçmen ve mültecileri bağrına basarak gereken her türlü maddi ve manevi yardımları yapmıştır.⁷⁰ 7 Ekim 2023 tarihinde başlayıp hala devam eden İsrail'in Filistin topraklarındaki katliamına seyirci kalmayan Türkiye ve halkı her alanda yardım ve desteğini seferber etmeye devam etmektedir. Yapılan tüm bu maddi manevi yardımların arkasında Türkiye Cumhuriyeti'nin destekleri, halkının dini ve milli duygular yer almaktadır. Bütün bu yardım ve paylaşımların dayanağı İslam dininin sosyal yardımlaşma ve paylaşmayı gerektiren ibadet ve ilkeleri ile erdemli insanların vicdanlarına dayanmaktadır.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma, toplumu oluşturan kişi ve unsurların, karşılıklı ve ortak çıkarlarının sağlanıp toplumda birlik ve beraberliğin korunması için bireylerin birbirlerine sıkıca bağlanıp yardımlaşmada bulunmalarınıdır.⁷¹ Sosyal dayanışma, bir milleti oluşturan kişilerin topluma karşı sorumluluk bilinci taşımaları demektir.⁷² Sosyal dayanışma, insani ihtiyaçları karşılamak üzere geliştirilen ve toplumun ekonomik yapısını dengede tutan önemli bir güçtür. Maddi imkanlardan yoksun bulunan, göç mağdurlukları, sel, yangın, kuraklık ve deprem gibi tabii felaketlerle, ya da savaş, soygun, vurgun ve ekonomik kriz gibi nedenlerle muhtaç duruma düşen insanlar, İslam'daki bu sosyal dayanışma ve yardımlaşma olgusu sayesinde korunmuş olurlar. Çeşitli sebeplerle ekonomik gücünü yitiren insanların korunup gözetilmesi, yardımlaşma anlayışının toplumun her kesimi tarafından benimsenmesiyle mümkündür.⁷³ Sosyal dayanışma toplumda barışın tesis edilmesini, adaletin ikamesini, muhtaç ve düşkünlerin gözetilmesini, sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasını gerekli kılar. İnsanların barış ve güven içerisinde sağlık ve mutluluk içinde yaşaması zorunludur. Bu zorunlulukların temininde devlete, sivil toplum kuruluşlarına, dini oluşumlara büyük görev düşer. Bu bağlamda İslam, inanç, ibadet ve sosyal yaşam ilkeleriyle bu değerlerin sağlanması ve korunmasında hazırdır.

7- Bayramlar

Birçok milli bayramın yanında Müslümanların Ramazan ve Kurban bayramları olmak üzere iki büyük dini bayramları vardır. Tüm Müslüman toplumlarda coşkuyla kutlanan bu bayramlar, büyüklerden küçüklere, sevgi ve şefkatin, küçüklerden de büyüklere saygı ve hürmetin, uzun zaman birbirlerini göremeyen eş, dost ve akrabaların hasret giderdiği, kırgınların barıştığı, hatta dünya görüşü açısından en zıt görüşte olan insanların bile birbirleriyle ortak bir zeminde hoşgörü duyguları ile buluştuğu ve böylece barışın ve kardeşliğin tesis

⁶⁹ TRTHABER. 25 Nisan 2020. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-54-ulkeye-test-kiti-ve-tibbi-malzeme-gonderdi-479142.html> (Erişim: 29.05.2024).

⁷⁰ AFAD, T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı raporu 2020, s.13, 41 https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Kitaplar/Insani-Yardim-2019-V5.pdf; <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>.

<https://bagis.kizilay.org.tr/tr/bagis/bagisyap/111/arakana-insani-yardim?bagismiktar=> (Erişimler: 29.05.2024).

⁷¹ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2001, s.290.

⁷² M. Ebu Zehra, *İslam'da Sosyal Dayanışma*, trc. E. Ruhi Fırlı ve Osman Keskiöğlü, İstanbul, Yağmur yayınları, 1969, s.27.

⁷³ Hüseyin Yılmaz, (2004). "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Sosyal Dayanışma Konusunun Öğretimi" *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, s.19, ss. 253-268, s.255.

edildiği günlerdir. Bu günlerde özellikle yoksullar, güçsüzler ziyaret edilir ve ihtiyaçları temin edilir.⁷⁴

8- Sadaka-i Cariye Müesseseleri

Sadaka-i câriye, sürekli sevâba vesîle olan hayır ve hasenât işleri anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle, bir insan öldükten sonra da amel defterine sevap yazdırmaya vesile olan maddî-manevî iyiliklerdir. Bu yönüyle sadaka-i câriye, nafîle ibadetlerin en güzellerindedir. İslam inancına göre insan, öldüğünde amel defteri kapanır. Ancak Hz. Peygamberimizin bildirdiğine göre şu üç durumda amel defteri açık kalır. Bunlar: Sadaka-i câriye, kendisinden istifâde edilen ilim, arkasından duâ eden hayırlı evlât.⁷⁵ Bu müjdeli haberden yola çıkarak Müslümanlar, arkalarında birçok sadaka-i cariye unsuru bırakmaya özen göstermişlerdir. Hastahane,⁷⁶ çeşme, yol, köprü, mescit, yoksullar için aş evleri ve okullar bunlardan bazılarıdır. Ayrıca sosyal hayattaki dinî, ilmî ve hayır hizmetler de bu kapsamdadır. İslam medeniyetinin adeta simgelerinden biri olan vakıflar bu sadaka-i cariye anlayışının bir tezahürüdür. Bu müesseselerden yine en çok yoksullar, güçsüzler ve göç mağdurları faydalanmıştır.

9- Vakıf

İslam'ın insanlığa sunduğu sosyal güvenliğe dair müesseselerinden biri vakıflardır. Ömer Nasuhi Bilmen onu “Menfaati ibadullaha ait olmak üzere bir aynı, Allah'ın mülkü hükmünde kabul ederek temlik ve temellükten ebediyyen alıkoymaktır,⁷⁷ şeklinde tanımlarken, Türk Medeni Kanununda vakıf, “Gerçek ve tüzel kişi veya kişilerin, belirli bir mülk ve hakla belirli ve sürekli bir amaca tahsis edilmesi ile oluşan müessesedir,⁷⁸ şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan vakfın, sahip olunan bir nimetin Allah rızası için insanların ve bütün yaratılmışların istifadesine sunmak olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf olgusu dayanağını dinden almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de vakıf, kelimesi doğrudan bulunmasa da bu manaya gelebilecek, ona dayanak olabilecek, onun ana işlevini oluşturacak birçok ayet bulunmaktadır.⁷⁹

Vakıflar, ana felsefesini Hz. Peygamberin söz ve fiillerinden almıştır. Nitekim O'nun, “*İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır*”⁸⁰; “*İnsanoğlu öldüğü zaman amel defteri kapanır. Şu üç kişinin defteri ise kapanmaz ve onlara sevap yazılmaya devam eder. Ardında sadaka-i câriye bırakan kişi. İlmîni insanlığın hayır ve hizmetine sunan kişi, kendisine hayır dua eden evlat yetiştiren kişi*”⁸¹ sözü vakıf düşüncesinin ilhamı olmuştur. Ayrıca Hz. Peygamberin bizzat kendisi Medine'de kendisine ait bir hurma bahçesini ve Fedek'te bulunan hurmalığını Müslümanlara vakfederek vakıf geleneğine önder olmuştur. İslâm dünyasında vakıf müesseselerinin yaygın bir şekilde bulunması, yardımlaşma ve dayanışmayı öneren ayetlerin teşviki, Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin vakıf yapması, ondan sonra ashabının ve daha sonra gelen hayır sahibi Müslümanların O'nu takip etmeleriyle oluşmuştur.⁸²

⁷⁴ Yılmaz, “Sosyal Dayanışma” s.258.

⁷⁵ Müslim, “Vasiyye,” 14; Tirmizî, “Ahkâm,” 36.

⁷⁶ Erdoğan, *Hukuk terimleri*, s.488.

⁷⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, 1969, IV,294.

⁷⁸ TMK. 4721/101. md.

⁷⁹ Âl-i İmran 3/92; Nisa 4/114; Maide 5/2.

⁸⁰ Buhârî, Mağâzî, 35.

⁸¹ Müslim, Vasiyye, 14.

⁸² Hakkı Yapıcı, “İslam Tarihinde Vakıf Kültürü Üzerine Bir İnceleme,” *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, I, 2013, s.68.

Vakıflar, toplumu ayakta tutar, birlik ve beraberliği pekiştirir, fakir insanların ihtiyaçlarını hiçbir pirim ve bağış istemeden karşılıksız karşılar. Vakıflar, zengin ile fakir arasında oluşan hayır ve iyiliğin en iyi köprülerindedir. Tarih boyunca göç mağdurları, doğal afet mağdurları, kazazedeler, yaşlı, dul, yetim ve hastalar, vakıf hastahaneleri, imaret haneler, hanlar, hamamlar, daru'l-eytam ve acezeler sayesinde onurlu ve erdemli bir şekilde yaşayabilmişlerdir. Ayrıca yetim ve öksüz kızlara çeyiz verilmesi, köle ve cariyelerin azat edilmesi, azat edilenlere yardım edilmesi, borcu sebebiyle hapiste olanların borçlarının ödenmesi, iflas eden ticaret adamlarına yardım edilmesi, yoksul ve kimsesizlerin cenazelerinin kaldırılması, yoksullara kışlık yiyecek, içecek, odun-kömür sağlanması, bayramlarda çocukların ve yoksulların sevindirilmesi yine vakıflar sayesinde gerçekleşmiştir.⁸³

Günümüzde de ülkemizde ve İslam ülkelerindeki bir çok vakıf, din, dil ve renk ayrımı yapmadan dünya çapında gerçekleşen kriz ve felaketler karşısında kurduğu çadırlarla, aşevleri ile, yiyecek ve yiyecek dağıtımlarıyla, verdiği eğitim burslarıyla, gerçekleştirdiği zekat, fitre ve kurban organizasyonlarıyla, açtığı su kuyularıyla, yaygın hastalıklarla mücadele kapsamında kurduğu sahra hastaneleriyle ve sunduğu ilaçlarla, Ramazan'da dağıttığı yardım kolileri ile, inşa ettiği cami, okul ve yurtlarla bütün mağdur ve mazlumlara umut olmaya devam etmektedir.

10- Karz-ı hasen

Sözlüklerde güzel bir şekilde borç vermek, bir şeyi başkasına ödünç vermek⁸⁴ anlamına gelen bu karz-ı hasen kavram, başka kültürlerde pek rastlanmayan bir cömertlik ve iyilik hareketidir. İslami literatürde ise karz-ı hasen, Herhangi bir menfaat ve karşılık beklemezsizin maddi sıkıntı içinde bulunan bir insana nezaket ve kibarlık ilkelerini gözeterek borç vermek anlamına gelir.⁸⁵ Müslümanlar arasında sevgi muhabbet, kaynaşma ve dayanışmaya vesile olan bu borç alışverişi Kur'an-ı Kerim'de⁸⁶ ve Hz. Peygamberimizin sözlerinde teşvik edilmiş, böyle bir borç vermenin o parayı sadaka olarak vermekten 18 kat daha sevap olduğu,⁸⁷ borç veren kimseye verdiği borç kendisine gelinceye kadar verene her gün sevap yazılacağı, borcun ödeme zamanı geldiği halde borçluyu sıkıştırmadığı, ona kolaylıklar tanındığı takdirde alacaklı olduğu para kadar veya iki katı kadar sevap hazırlanacağı Hz. Peygamber tarafından belirtilmiştir.⁸⁸

Karz-ı hasen sayesinde Müslümanlar, asırlar boyu birbirlerine iktisadi anlamda yardımcı olmuşlar, birbirlerini zor durumlardan kurtararak, borç alanın düze çıkmasını, işini kurmasını ve toplumda onur ve şerefiyle yaşamasını sağlamışlardır. Göç dolayısıyla evini barkını terk edip başka illere yerleşen insanlar da kendilerine verilen borçlar sayesinde ticari faaliyetlerini faiz ilişkilerine girmeden gerçekleştirebilmişlerdir.

⁸³ Muhlis Akar, "İslâm'da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma," s.3, Bkz: www2.diyaret.gov.tr/.../İslam'da%20Sosyal%20Yardımlaşma (Erişim: 16.03.2024).

⁸⁴ Mevlüt Sarı, *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bahar yy., 1982, s.1217.

⁸⁵ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*, İstanbul: Ensar neşriyat, 2005, s.293; Muhammed Selahaddin, *Özgürlük Arayışı ve İslam*, Trc. N. Ahmet Asrar, İstanbul: Pınar Yay., 1989, s. 172.

⁸⁶ Bakara 2/245, 280; Teğabun 64/ 17; Müzzemmil 73/20.

⁸⁷ İbn Mâce, Sadakat, 19.

⁸⁸ İbn Mâce, Sadakat, 14.

Sonuç

Tarihsel süreçte insanlar, bazen kıtlık, kuraklık, deprem, sel felaketleri gibi doğal afetler ile, bazen de savaşlar çatışmalar, adaletsizlikler, siyasi istikrarsızlıklar, siyasi zulümler, ailevi sebepler, eğitim fırsatları gibi daha bir çok sebeplerle ait oldukları yurtlarını, vatanlarını terk edip başka topraklara göç etmek zorunda kalmışlardır. Bazen yoksulluk, göçü tetiklerken bazen de göç, yoksulluk ve mağduriyetlere sebep olmuştur. Yoksulluk ve çaresizlik göçlerin sebep olduğu sıkıntı ve üzüntülerden yalnızca bir kaçıdır. Göç mağdurlarının bu zor zamanlarında sığılabildikleri en güvenli limanlardan birisi din ve dini müesseseler olmuştur.

Özellikle İslam dini, göç sebebiyle oluşan problemler karşısında mağdurların korunup kollanması hususunda önemli bir yardım ve destek noktası olmuştur. Nitekim İslam dininin inanç, ibadet ve sosyal yaşamaya dair ilkeleri ile, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışmaya dair tavsiyeleri göç sorunlarının bertaraf edilmesinde oldukça etkili olmuş, bu sayede göç mağdurları çaresiz durumlara düşmekten, sömürülmekten, yoksul ve muhtaç durumlara düşmekten, inanç, kültür ve dillerini kaybetmekten korunmuşlardır. Mesela temel ibadetlerden namaz ve cami faaliyetleri insanların kaynaşmasına, sevgi ve muhabbet ortamlarının güçlenmesine sebeptir. Cami, zengin ile fakirin, güçlü ile zayıfın yan yana durduğu, aynı duygu ve düşünceleri paylaştığı yerdir. Zekat, kurban ve sadaka gibi ibadetler İslam'ın ekonomik yönünü ifade eden ibadetlerdir. Veren el ile alan el arasında bir köprüdür. O, zorunlu bir nimet paylaşımıdır. Hangi sebeple olursa olsun mağduriyet ve felaketler yaşayan insanlara maddi yardımların ulaştırılmasında en iyi araçtır.

Hac yapan insanların her zamankinden daha fazla hayır hasenat peşinde koştukları, insanlara maddi ve manevi yardımlar da buldukları görülmüştür. İhtiyaçların tedarikleri konusunda ilk müracaat edilen, kendinden hayır umulan kişilerin başında hacılar gelir.

Ramazan ayı hayır ve hasenatın zirveye ulaştığı maddi ve manevi nimetlerin en çok paylaştığı aydır. Bu yüzden Ramazan, savaş, göç ve doğal afet mağdurları için büyük bir fırsattır. Oruç tutan Müslümanlar muhtaç ve mağdurların psikolojisini yüreğinde hisseder. Şefkat, merhamet duyguları güçlenir ve sahip oldukları nimetleri her zamankinden daha fazla paylaşırlar.

İslam kardeşliği müessesesi toplumda yardımlaşma ve dayanışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu kardeşlik, müminler arasında karşılıklı hak ve ödevleri gerekli kılar. Dünya tarihinde pek rastlanmayan büyük kardeşlik görüntüleri, yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri tarih boyunca Müslüman toplumlarda görülmüştür. Hz. Peygamber'in hicreti ile beraber, Medineli Müslümanların Mekke'den Medine'ye göçerek gelen Müslümanları kardeş kabul etmesi, tüm sahip oldukları nimetleri onlarla paylaşmaları, Beni Nadir gazvesinde elde edilen ganimetlerinin paylaşımında ensarın kendi paylarını muhacirlere bırakması, yakın tarihimizde Sırp'lara karşı mücadele eden Bosnalı Müslümanların maddi ve manevi açıdan desteklenmesi, Afganistan, Irak ve Suriye'deki iç savaşlar ve felaketler sebebiyle Türkiye'ye gelen mağdurlara Türk vatandaşlarının kucak açması, yaralarını sarması, her türlü maddi ve manevi yardımlarını seferber etmesi İslam kardeşliğinin güzel örneklerindedir.

İslam'ın ana gaye ve felsefesinden doğan hastane, okul, köprü, aşevleri gibi sadaka-ı cariyeye müesseseleri, savaş, göç, felaket mağdurları, yoksul ve güçsüzler için önemli bir sığınak olmuştur. Yine aynı şekilde hastaneler, imaret haneler, hanlar, hamamlar, aşevleri, darülaceze

ve darüleytamlar gibi hayatın her alanına yönelik yardım ve destek kuruluşları olan genel vakıflar, iktisadi hayatın güçlenmesi için kurulan para vakıfları ile karz-ı hasen müesseseleri Müslümanların yardımlaşma ve dayanışma için tesis ettiği kurumlardandır.

İslam kültür ve medeniyeti geçmişte olduğu gibi günümüzde de göç ve yoksulluk sebebiyle oluşan mağduriyetleri gidermek için hazır beklemektedir. Müslümanlara düşen İslam'ı yeniden incelemek ve onun kültür ve medeniyetini yeniden ikame etmektir. O kültür ve medeniyet, Kur'an, sünnet, fıkıh, tefsir, kelim ve ahlak kitaplarında mevcuttur. Vakit kaybetmeden İslam ülkeleri arasında ilmi, fikri, kültürel ve iktisadi alanlarda işbirliklerine gidilmelidir. Türk ve İslam tarihinde yaşanmış olan yardımlaşma, dayanışma ve kardeşlik faaliyetleri günümüzde de en modern yöntem ve kurumlar ile yeniden canlandırılmalıdır.

Kaynakça

- Açık, Fatih. (2015). İslâm medeniyetinin oluşum sürecinin göç ve toplumsal değişme ilişkisi bağlamında incelenmesi (Hicret ve Endülüs medeniyeti tecrübesi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış doktora tezi), Samsun.
- AFAD, (2023). T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı raporu https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Kitaplar/Insani-Yardim-2019-V5.pdf;2
- Ak, Ayhan, (2018). *Delileriyle İslam İlmihali*, (Edt. Osman Şahin), İstanbul: Ensar neşriyat.
- Akgül, Hüseyin. (2012). “Hz. Peygamber döneminde kardeşlik uygulamaları”, *Diyanet Aylık Dergi*, Nisan.
- Akın, Ahmet. (2007). “Cami İçi Din Hizmetleri,” *Diyanet İşleri Başkanlığı 1. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Ankara.
- Algül, Hüseyin. (2020). “Muahat,” TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, , XXX,306.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, (1969). *Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul.
- Bûtî , M. Said Ramazan. (1987). *Fıkhu's-Sîra*, İstanbul: Gonca Yay.
- Coşkun, Ahmet. (1990). “Ayetler Işığında Fakirlik Problemi,” Kayseri: *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Doğan, Mehmet. (2001). *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul.
- Ebu Zehra, Muhammed. (1969). *İslam'da Sosyal Dayanışma*, trc. E. Ruhi Fığlalı ve Osman Keskioglu, İstanbul: Yağmur yay.
- Ekici, Süleyman ve Tuncel Gökhan. (2015).” Göç ve İnsan,” *Birey ve Toplum Dergisi*.
- Erdoğan, Mehmet. (2005). *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*, İstanbul: Ensar neşriyat.
- Eyüpoğlu, Osman, (2022). *Yoksulluk ve Dini Hayat*, Samsun üniversite yayınları.
- Günay, Ünver, (2000). *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yay.
- Hamidullah, Muhammed. (1993). *İslam Peygamberi*, İstanbul: İrfan Yay.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüdîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. (ty). *Mecma'u'z-zevâ'id*, Beyrut. <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>.
- <https://bagis.kizilay.org.tr/tr/bagis/bagisyap/111/arakana-insani-yardim?bagismiktar=> (Erişimler: 29.05.2024).
- https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin_insan_iyardimlari.tr.mfa (Erişim: 25.05.2024).
- İnalteki, Abdulkadir. (2020). “Afrika’da batı sömürgeciliği, köle ticareti ve soykırım,” *SDE Akademi dergisi*.
- İrdem, İbrahim. (2017). “Göç - Güvenlik İlişkisi Bağlamında “Tarihte Güvenliği Etkileyen Büyük Göç Dalgaları” ve Suriyeli Mülteciler,” Geçmişten Günümüze Göç , (Edt. Osman Köse, Canik belediyesi kültür yy. Samsun.
- İsfehanî, Rağib. (1992). *Müfredâtü'l-Elfâzu'l-Kur'ân*, Beyrut.
- Karaman, Hayreddin vd., (2023). *Kur'an Yolu Tefsiri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yay.
- Koca, Ferhat. (2013). *İslam İbadet Esasları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yay.
- Koçyigit, Tahsin. (2015). “Asabiyetten Uhuvvete -Medine’de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) İslam Kardeşliğine Dayalı Bir Toplum Oluşturma Stratejisi Üzerine” İzmir: *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.

- Muhlis, Akar. (2016). “İslâm’da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma,” www2.diyaret.gov.tr/.../Islam'da%20Sosyal%20Yardımlaşma (Erişim: 16.03.2024).
- Önkal, Ahmet. “Tarih Boyunca Camilerin Fonksiyonları,” https://isamveri.org/pdfdrq/D03292/2013/2013_20/2013_20_ONKALA.pdf (Erişim: 10.05.2024).
- Sancaklı, Saffet. (2018). “Cami’de Cemaatle Namaz Kılmanın Dini, Sosyal ve Psikolojik Açından Önemi ve Etkisi,” *Academic Knowledge Dergisi*, 1 (1), , s.15; Yılmaz, “Sosyal Dayanışma” .
- Sarı Mevlüt. (1982). *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bahar yy.
- Selahaddin, Muhammed. (1989). *Özgürlük Arayışı ve İslam*, Trc. N. Ahmet Asrar, İstanbul: Pınar Yay.
- Şaban, Zekiyüddin. (2011). *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Şahin, Hasan. (2018). *Delileriyle İslam İlmihali*, (Edt. Osman Şahin), İstanbul: Ensar neşriyat.
- Şentürk, Lütfi ve Yazıcı, Seyfettin. (2006). *İslam İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. TMK. 4721/101. Md.
- Tosun, Nihat. (2016). *İbadet Esasları*, Konya: Tekin kitabevi.
- TRTHABER. 25 Nisan (2020). <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-54-ulkeye-test-kiti-ve-tibbi-malzeme-gonderdi-479142.html> (Erişim: 29.05.2024).
- Weber, Max. (1985). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Trc: Zeynep Auroba, İstanbul.
- Yapıcı, Hakkı. (2013). “İslam Tarihinde Vakıf Kültürü Üzerine Bir İnceleme,” *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* I.
- Yılmaz, Hüseyin. (2004). “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Sosyal Dayanışma Konusunun Öğretimi” *Dini Araştırmalar Dergisi*.
- Yinger J. M., (1970). *The Scientific Study of Religion*, Macinillan, Toronto, London.